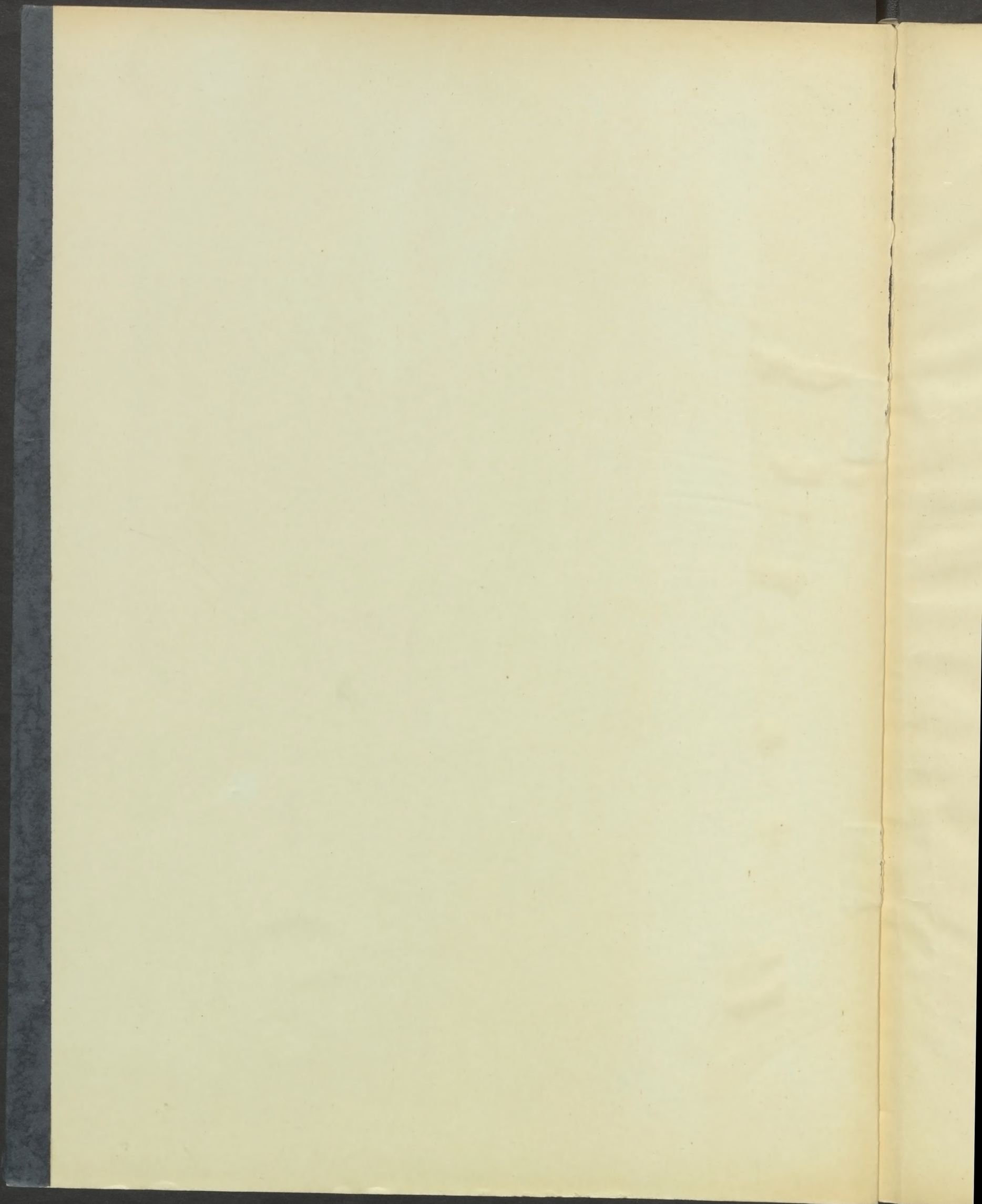

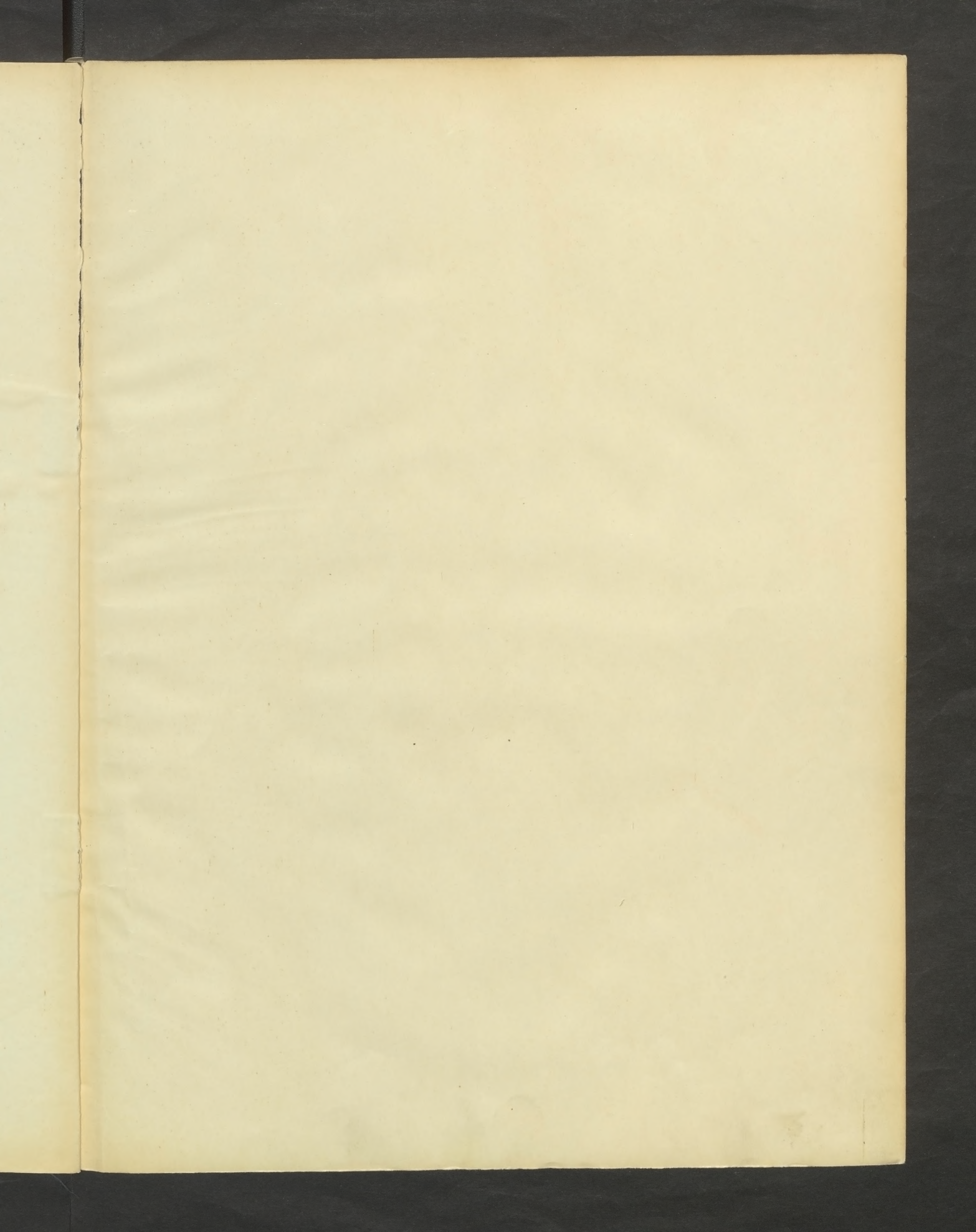
78.035

OSZK

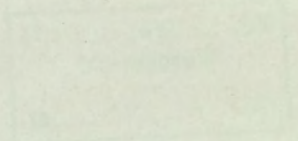
SZENT ISTVÁN EGYHÁZI KAPCSOLATAI
RÓMÁVAL, MONTECASSINÓVAL,
RAVENNÁVAL, VELENCÉVEL,
JERUZSÁLEMMEL ÉS BIZÁNCCAL.

Írta: LUTTOR FERENC.

10000

10000

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
ACKNOWLEDGMENT

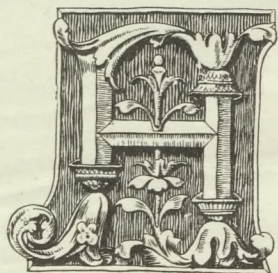
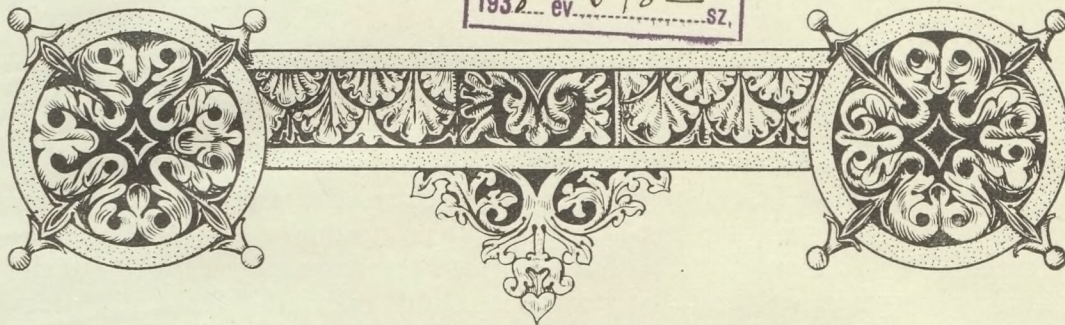
10000

R
2

78035

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
Növedéknapló
1938. év 6982. sz.

PÁPASÁG középkori története politikailag nem választható ugyan el Róma városának küzdelmes életétől,¹ de Krisztus egyházában éppen ezekben a nyugtalan és harcias időkben csodálatos belső erők szabadultak fel, amelyek számára Európa népeinek civilizációjában döntő szerepet biztosítottak. A cluny-i reform, amely a X. század végén a Szent Benedek-rendet az egyházas szellem fellegváraivá avatta, pápákon és császárokon keresztül, s a római nemesség minden gyűlölködése mellett is megszilárdította a pápai szék süllyedő tekintélyét, kidomborította az egyház lelki függetlenségét, kihangsúlyozta nemzetekfeletti karakterét.² III. Ottó császár és II. Szilveszter pápa állanak őrt az évezredfordulón Rómában, amely felé mártírság vágyától hevített térítő-szerzetesek újabb és újabb nemzeteket vezetnek, hogy a kereszténységben civilizációjuk, nemzeti létük erős zálogát nyerjék el, mikor Isten országának tartományaiivá válnak. A magyarok megtérése az isteni gondviselés különös kegyelméből ebbe a korszakba esett; így tudta Szent István térítő és államalkotó munkájának a csodaszámba menő egységességet és lendületet biztosítani.

István király apostoli lelkületéről a császár és a pápa is kellőképpen lehetett informálva, Henrik bajor herceg, a fejedelem sógora és Adalbert érsek tanúskodása alapján. A térítő-szerzetesek csaknem kivétel nélkül a cluny-i reformtól áthatott férfiak voltak.³ Semmiképpen sem fenyegetett tehát a veszély, hogy a fejedelem a térítéssel önző politikai célokat akarna

¹ Ferdinando Gregorovius: Storia della città di Roma nel medio evo. Torino, 1925. Vol. II. Tomo I. A könyv drámai elevenességgel jellemzi a X. és XI. századbeli Róma küzdelmes életét, amelyből III. Ottó segítségével győzelmesen került ki a pápaság nemzetekfeletti, központi tekintélye. A magyar térítésről és a keresztény királyság megállapításáról l. i. m. 135. o. — II. Szilveszter pápa viszonyát a cluny-i reformhoz és a pápaság központi hatalmának tisztázását tömören ismerteti Fritz Eichengrün: Gerbert (Silvester II.) als Persönlichkeit. Leip-

zig—Berlin, 1928.

² Galla Ferenc: A cluny-i reform hatása Magyarországon. Pécs, 1931. 47. o. Maga a császár több oklevelet adott ki az aventinusi palotában, ahol különösen 1000-ben, mikor Németországból visszatért Rómába, szívesen időzött. V. ö. Percy Ernst Schramm: Kaiser, Rom und Renovatio. Leipzig—Berlin, 1929. I. 108, 132, 152 oo. és II. 15—16. oo.

³ Galla idézett művében felsorakoztatja a magyar térítésben részes cluny-i szerzeteseket.

elérni. A magyar nemzet belső megerősödése pedig Ottó politikai programjának csak kedvezett, így a császár nemcsak nem féltékenykedett, hanem inkább előmozdította az új keresztény királyság jogszerinti kialakulását s ugyanakkor a független érseki tartomány megszervezését. Thietmar merseburgi érsek szerint István fejedelem «Imperatoris gratia et hortatu... hoc in regno suimet episcopales chatedras faciens coronam et benedictionem accepit».¹ István irányította a térítést, de teljes szabadságot adott a térítő papoknak egyházjogi téren. Nincsenek adataink, de feltételezhetjük, hogy a koronát kérő követséget megelőzőleg már gyakrabban fordultak meg egyes, hazánkban működő térítők az apostoli szentszéknél Rómában, hogy a fiatal fejedelem uralkodásának első négy esztendeje alatt történt nagy szervező munkáról jelentést tegyenek s a császárt és pápát megnyugtassák a fejedelem személyét és kifogástalan egyházas felfogását illetően. A Nagy Legenda 8. fejezetében utalást találunk arra, hogy az apostoli székek helybenhagyását és megerősítését előre kikérte az esztergomi érsekség és a püspökségek alapításához. A pannonthalmi kolostor alapító oklevelében viszont a montecassinói jogközösségre való hivatkozás azt jelentheti, hogy az apátságok megszervezésének ügyében az ősi anyamonostorral állott összeköttetésben.

Mindezeket figyelembevéve, a pápa és a császár tisztában voltak azzal, hogy az új keresztény fejedelemségben olyan férfiú uralkodik, akinek egyházas lelkülete távol áll minden hitbeli tévelytől, erkölcsi lazaságtól és fegyelmi túlkapástól, akire tehát a pápa a császár tanácsára és beleegyezésével nyugodtan bízhatja az egyházi hierarchia kiépítésének s alkalmas püspökök kinevezésének feladatát, akként, mintha ezt a jogot a pápa a saját személyében gyakorolná Krisztustól nyert hatalmánál fogva.

Magyarországnak a kereszténység nagy családjába való felvétele hivatalosan a szent korona küldése útján történt meg Kr. u. 1000-ben. A koronaküldés a középkor folyamán kialakuló nemzeti államok uralkodóinak csak bizonyos fokú szuverénitást adott, mert a koronát rendszerint a térítést irányító császárok adományozták olyan módon, hogy az jutalmazást, de némi függést is jelentett számukra, amikor belső tekintélyüket pártfogójuk hatalma ezzel a szimbólummal is megerősítette. Simeon bolgár fejedelem volt az első, aki a Róma és Bizánc közötti feszültséget felhasználva, a pápától kért koronát. Ez a koronakérés azonban még a politikai egyensúly alapján történt.

István fejedelem korona-kérése nagy politikai éleslátásra vall ugyan, de semmi esetre sem tulajdonítható neki védekezési jelleg a nyugoti vagy keleti politikai igénylések ellenében, hiszen sem III. Ottó, sem a bizánci udvar nem emelt ilyen igényt vele szemben. Ottó Rómán keresztül kereszténységében tekintette őt szövetségeseinek és a birodalom keleti védőjének,

¹Schramm i. m. I. 153. o. Thietmar von Merseburg 1012—1018 között írt krónikájában használja ezeket a kifejezéseket. M. G. H., Pertz, Scriptores, III. k. 784. o.

így ő maga inspirálhatta a magyarok fejedelmét, hogy a koronát a pápától kérje, s a pápát, hogy a koronát megküldje.¹ Thietmár merseburgi érsek, aki a lengyel királyság és érsekség megalapítását mint a német nemzet sérelmét panaszolja fel, a magyar király koronázását említve beéri azzal a megjegyzéssel, hogy a császár tudtával történt. A lengyel királynak Ottó a «császár testvére és a római nép szövetségese» címet adja, a magyar király a pápától az apostoli címet nyeri a koronával.²

A császárt ilyen megkülönböztetett bánásmódjában István fejedelem különleges érdemeinek megfontolásán kívül talán a birodalmi eszmében beállított módosítás is, de főleg Henrik bajor hercegnek, Gizella királyné fivérének befolyása vezethette, aki elkísérte őt római útjára, mikor az 1000. év nyarán oda visszatért, hogy a nyugtalan római nemességet megfékezze.³ Ottó császár ekkor is az Aventinuson lakott, a Szent Elek és Bonifác bencés kolostor szomszédságában épített várban.

István fejedelem római követküldésének ideje körül történetíróink sokat vitatkoztak. A források, sajnos, biztos támpontot nem is nyújtanak. Karácsonyi János kétségtelenül nagy kritikai apparátussal az 1001. év mellett foglal állást.⁴ Azonban véleménye csak akkor volna perdöntő, ha a főtanúnak, a pannonthalmi alapító oklevélnek hitelességét is sikerült volna véglegesen megdöntenie. Ez azonban a legújabb vizsgálatok alapján inkább beigazolódott, így Karácsonyi érvelése is legyengült. Hóman Bálint⁵ az 1000. év karácsonyát tűnteti fel a koronázás időpontja gyanánt, s ezt nagyobb valószínűséggel fogadhatjuk el, nemcsak a dátum jobb hangzása miatt, hanem az akkori történelmi események mérlegelése alapján is. Karácsonyi úgy véli, hogy a római nemesség lázadásának nyomása alatt a Ravennába menekült pápa és császár az egységes római impérium bukását látva, engedményt tettek a koronaküldés által a magyar királynak, akit előbb, hatalmuk teljében csak hűbéresnek fogadtak volna el. Azonban az újabb német kutatás tisztázta már a Róma-gondolat «ottói fázisát, s így az ilyen megfontolás nem helytálló. Nem szabad tehát a ravennai tartózkodást a pápaság és császárság meggyengülése gyanánt venni s a magyar koronát egy ilyen fátumszerű véletlen függvényének tekinteni. Ottó császár az 1000. év nyarán már Rómában tartózkodott, Szent Adalbert tiszteletére újraépíttette és felszenteltette a tiberisszigeti Szent Bertalan-templomot, s egész tevékenységét a római egyház tekintélyének emelésére fordította. Ebbe az időpontba nagyon is beleillett a magyar követség Rómába érkezése és kedvező fogadtatása.

Meg kell jegyeznünk, hogy a koronakérő követség vezetője Ascrik (Ascherik vagy Asztrik) apát és társa Anasztáz apát Szent Adalbert tanít-

¹ Hóman—Szekfü: Magyar Történet. I. 198—199. oo.

² Thietmar krónikája. MGH. Pertz, Scriptores, III. 784. o.

³ Schramm i. m. I. 153. o.

⁴ Karácsonyi János: Szent István megkoronázása. Századok, 1901. évf. 869. és köv. oo.

⁵ Hóman Bálint: Szent István megkoronázásának időpontja. Magyar Nyelv, 1927. évf. 443—452. oo.

ványai voltak és mindketten a vértanú püspök társai voltak a Szent Elek és Bonifác aventinusi kolostorban. Anasztáz 1001 tavaszán is Rómában tartózkodott s résztvett a római zsinaton, amely a renitens francia püspököket megfenyítette.

A követség fogadását és a királyi jelvények átadását Hartvik püspök írja le az élő hagyományok alapján. Magáról a koronakérő követségről és a koronázásról nem szólva, itt csak azt akarom leszögezni, hogy a hagyomány, amelyből Hartvik merített, a koronakérésben és küldésben elősorban a király egyházalapítói érdemeit emeli ki, s így a koronázás tényében is az apostoli, tehát egyházvédői és hitterjesztői jelleg kidomborítását teszi első helyre, aminthogy ez a koronázás chrizmával való felkenéssel, tehát egyházi szertartással történt, de ugyanakkor az országnagyok és a nép részvételével alkotmányjogi aktust is képezett, amelyben a király törvényhozása gyökerezett. Hartvik a követséget így írja le: «Eundem Ascricum presulem . . . ad limina sanctorum apostolorum misit, ut a successore sancti Petri principis apostolorum postularet, quo novelle christianitati exorte in partibus pannonie largam benedictionem porrigeret, strigoniensem ecclesiam in metropolim sue subscriptionis auctoritate sanciret, et reliquos episcopatus sua benedictione muniret, regio etiam dignaretur ipsum diademate roborare, ut eo fultus honore, cepta per dei gratiam posset solidius stabilire». Majd a koronázásról ezeket mondja: Impetratis ergo omnibus prout petiit presul ascricus letus ad propria remeavit, secum ferens propter quem inceptum iter prospere peregerat. Benedictionis ergo apostolice litteris cum corona et cruce simul allatis presulibus cum clero, comitibus cum populo laudes congruas adclamantibus, dilectus deo Stephanus rex appellatus unctione crismali perunctus, diademate regalis dignitatis feliciter coronatur. Post acceptum regalis excellentie signum . . . statutum a se decretum manifestum facit . . .»

Szent István királyi jellege tehát kiváltképpen apostoli volt a szó akkori értelmezésében, s ezt kívánta a pápa még külön is hangsúlyozni a kereszt küldésével: «crucem insuper anteferendam regi velut in signum apostolatus misit». A jelvények átadásakor vagy talán a kísérő levélben jelentette ki Szilveszter pápa, amit Hartvik ezen leíráshoz fűz: «Ego inquam sum apostolicus, ille vero merito Christi apostolus, per quem tantum sibi populum Christus conventus convertit». Ide kapcsolja Hartvik az apostoli királyi privilegium adományozásáról szóló nagyon rövid megjegyzést: «Quapropter dispositioni ejusdem, prout divina ipsum gratia instruit ecclesias dei simul cum populis utroque jure ordinandis relinquimus».¹

Fraknoi Vilmos Magyarországnak a Szentszékkal való egyházi és politikai összeköttetéseiről írva, bőven és alaposan igazolja, hogy — bár a Szilveszter pápa által küldött bulla elveszett — Róma éppen úgy elismerte,

¹ H. H. F. D. I. 44—45. oo. A császár által küldött lándzsáról, mint uralkodói jelvényről l. Cartellieri i. m. 254. o.

mint a magyar nemzet a szent koronával küldött jogosultságok történelmi létét és jogi hatályát.¹ Hartvik korában kétségtelenül elevenen élt még köztudatban a felhatalmazás egész terjedelmében és jelentősége szerint, azért megelégszik rövid odavetett megjegyzéssel. Lehet, hogy akkor a bulla maga is megvolt még a királyi levéltárban.

A német határos püspökség, a passauai, amely az első térítőket küldötte Géza fejedelem udvarába, továbbá a salzburgi érsek, akinek jogát és elsőbbségét a vitában a Szentszék elismerte, szívesen vették volna, hogy Pannónia új kereszténysége fennhatóságuk alá kerüljön, amint az eddig egyéb erületek megtérítésénél logikusan a térítést irányító legközelebbi érsekséget szokta megilletni. III. Ottó azonban felismerve a politikai bonyodalmak veszélyét, amelyek ilyen normális, de hódítást feltételező új egyházszervezéssel magyar viszonylatban feltétlenül bekövetkeztek volna, s talán az érsekség és püspökségek előrehaladott szervezési állapotát is figyelembe véve tanácsolta a pápának, hogy a magyar egyházi berendezkedés lebonyolítását a kipróbált hűségű Istvánra bízsa, akit a pápa legátusait megillető széles hatáskörrel ruházott fel. Egészen kivételes jogátruházás volt ez, amelynek emlékét «régi kánonok» őrizték Rómában, mint azt II. Pál pápa levele igazolja, aki 1466-ban tanúskodik arról, hogy azok szerint Szent István «az apostoli szék helynökségét és követségét nyerte el». Szent István maga okleveleiben apostoli követségét nem említi, de hivatkozik olyan jogokra, amelyek csak ezen minőségből származtathatók le. A pannonhalmi apátság javára kiállított kiváltságlevélben maga hirdeti, hogy «felhatalmazással bír püspökségek és apátságok» alapítására.²

Nem kétséges ma már, hogy a Szent Istvánnak adott ezen személyi privilegium biztosíték is volt esetleges visszaélések ellen és az egyház alapítói és királyi tekintélynek egy személyben való egyesítése a legerősebb garanciát szolgáltatva arra, hogy az új érseki tartományban a római egyházi jogi és fegyelmi rendelkezések szigorúan megtartatnak. Viszont nem jelentett ez olyan abszolút függetlenséget a keresztény egyház központjától, hogy belőle a német investitúra-jogbitorláshoz, vagy a bizánci patriarchatusnak császári hatalom pártfogásával melengetett szeparatiztikus berendezkedéséhez vezethetett volna a fejlődés vonala. Szent István tanácsadói, segítőtársai munkájában, Adalbert szentéletű szerzetes társai voltak, akik ugyancsak ügyeltek a kánonok megtartására. Amellett István király nem úgy fogta fel a privilegiumot, hogy az őt az apostoli Szentszékkel szemben minden további érintkezéstől mentesíti. Tudjuk, hogy gyakrabban küldött Rómába követeket, ami igazolja, hogy intézkedéseit a pápa tudomására hozta, tőle instrukciókat kért, neki ajándékokkal kedveskedett.³

¹ Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. Bp. 1901. I. 6. o.

² Fraknói Vilmos: A magyar királyi kegyuri jog. Bp. 1895. 8—10. oo.

³ X. Benedek pápa kiemeli 1058 május 8-án kelt bullájában, hogy a római magyar zarándokház a magyar király követi számára szállás gyanánt szolgál. V. ö. Fraknói: Magyarország egyh. és polg. összekött. I. 401. o.

Magyarország egyházi berendezkedése egy (csak jóval később két) érsekséggel s a megfelelő suffraganeus püspökségekkel az akkori jogi előírások szerint a legtökéletesebb rendben történt. Az első érseket és püspököket a király a szerzetesek soraiból választotta ki. Viszont a szerzetes-központoknak a tökéletes önállóságot ennek ellenére is megadta, hogy mentesek legyenek minden, a belső munkát gátló háborgatástól. Különös privilégiumokkal ékesítette fel a székesfehérvári, a Nagyasszony tiszteletére emelt templomot és a mellette alapított társaskáptalant, amely mint a király udvari temploma és temetkezési egyháza ki volt véve minden püspöki joghatóság alól, s amelyben a király is megkülönböztetett liturgikus tisztességben részesült.¹

Ha ezeket az intézkedéseket tekintjük, feleslegesnek látszik felvetni a kérdést, mint azt Karácsonyi János teszi,² hogy vajjon Szent István tényleg *Legatus a latere* volt-e?! A tényt nem lehet elvitatni; gyakorolta a hatáskört olyan mértékben, amilyenben a pápai bulla őt arra felhatalmazta. Az egyházi szervezés munkájának befejezése után is állandó felügyeletet, ellenőrzést, vizitációt gyakorolt a tőle létesített püspökségekben és apátságokban. Elnökölt egyházi gyülekezeten, zsinatokon, törvényeket hirdetett ki, amelyek a hívek kötelességeit szabályozták. Apostoli küldetésének jellege abban is kifejezést nyert, hogy a pápa maga keresztet küldött számára, amelyet ünnepies alkalmakkor maga előtt vitethetett. Ez a kiváltság szinte példátlanul áll az egyházjogban.³ A kereszt formája azonos lehetett azzal, amelyet a főpapok liturgikus és egyházjogi ténykedésre kivonulva vitettek maguk előtt; a középkori bencés apátságokban láthatunk ilyen keresztet egyetlen ékesség gyanánt kivésve, s talán a montecassinói kapun lévő keresztdíszek adnak hű képet az előviteli kereszt akkori alakjáról.⁴

Mindezekből, amiket itt felsoroltam, kitűnik, hogy Szent István király korának egyházjogi kérdéseivel alaposan foglalkozott s minden intézkedésében figyelembe vette a kánonok általános rendelkezéseit, de ugyanakkor a Szent-szék kegyéből a legnagyobb kiváltságokat is biztosította intézményeinek.

István király a magyar nemzet egyházi érintkezését intézményesen is biztosította Rómával, amikor környezetéből gondosan kiválogatott férfiakból követséget állított össze és ennek kötelességévé tette, hogy a kereszténység központjában az odazarándokló magyar híveknek és főleg követeinek befogadására zarándokotthont létesítsenek.¹ A legendák és későbbi krónikák is kiemelik a bőkezűséget, amellyel István ezen római zarándokházat megalapította és élete végéig gazdagította.

A IX. és X. században több ilyen nemzeti hospicium, akkoriban

¹ Karácsonyi: Szent István király élete, 29—41. oo. és Fraknói: Magyarország egyh. és polg. összekött., 10—16. oo.

² Karácsonyi u. o. 42. o.

³ Fraknói: Magyarország egyh. és polg. összekött., 10. o.

⁴ Példa gyanánt szolgálhat a tihanyi apát-ság altemplomában az I. Endre királynak tulajdonított síron látható kereszt.

schola-nak nevezett zarándokház létesült az örökvárosban, amelyekben az illető nép fiai nemcsak elhelyezkedést, de hazai nyelvüket beszélő papok felügyelete alatt lelki gondozást is nyerhettek. A magyar hospicium a frankok Nagy Károlytól alapított házának tőszomszédságában, a Szent Péter-bazilika déli oldalán épült fel, ott, ahol ma a sekrestye és a kanonokház emelkedik. Már a VIII. században állott ott egy kis templom, amelyet III. István pápa építtetett az első vértanu tiszteletére, s melyet vagy Szilveszter pápa, vagy közvetlen utódja a magyarok királyának átadott, hogy hozzáépíthesse zarándokházát. Ha a legendák a templomrakásról beszélnek, ezt inkább gyökeres átalakításra, vagy ékesítésre kell értenünk. Sajnos, maga az alapító oklevél nem maradt fenn, így csak a későbbi történelmi tanúságokból tudjuk meg, hogy Hartvik nem túlozott, mikor a kis legendában is felemlített építkezéseket és adományokat leírja, amelyek az ő korában még épségben megvoltak. A templom szolgálatára 12 tagú káptalant létesített, amely a bazilika káptalanjának volt alárendelve, s nagy számával mutatja, milyen arányú lehetett a zarándokház maga. Fraknói Vilmos szorgalmasan egybegyűjtötte a zarándokház történetére vonatkozó feljegyzéseket, amelyek ékesen igazolják, milyen eleven volt Rómában első szent királyunk kultusza a későbbi századokban is. Az eredetileg, amint fentebb említettem, Szent István első vértanú emlékére szentelt templomot IV. Miklós pápa 1290-i bullájában már «ecclesia S. Stephani de Ungaris dicta»-nak nevezi s búcsút engedélyez mindazoknak, akik azt a vértanút, vagy a szent magyar király ünnepének nyolcada alatt látogatják. A zarándokház osztozott a magyar nemzet sorsában s Róma városának viszontagságaiban is, amikor a pápaság Avignonban székelt. Csak a magyarok első szent királyának emlékét annyira tisztelő Zsigmond császár és király nyúlt újból erélyes kézzel a templom és zarándokház jogainak és vagyoni állagának rendezéséhez, s mint Szent István római alapítványának fővédnöke, a Szent Ferenc-rend római prokurátorát, György atyát bízta meg 1423-ban, hogy a magyar zarándok-

III. Ottó császár és kísérete.

¹ A római magyar zarándokház alapítására és annak hétévszázados történetére vonatkozó adatokat összegyűjtötte Fraknói Vilmos: A

Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház c. tanulmányában. L. Kath. Szemle, 1893. évf. 170—195. oo.

ház igazgatását vegye át s gondoskodják helyreállításáról. A pápák, V. Márton és IV. Jenő megújították mindazon kiváltságokat és búcsú-engedélyeket, melyeket elődeik a zarándokház és templom javára engedélyeztek. V. Miklós pápa 1454-ben Kapusi Bálint pálosrendi prokurátornak, a Szent Péter templom magyar gyóntatójának kérésére a Coelius-hegyen épült ősrégi S. Stefano Rotondo-templomot és a hozzátartozó épületeket és birtokokat átadja a magyar alapítású pálos-rendnek s ugyanakkor a főoltárt Szent Istvánnak, Szent Imrének, Szent Lászlónak és Szent Erzsébetnek is szenteli. A magyar zarándokház felügyelete szintén a pálos-rendre bízott, amely a szent király tiszteletét és a magyarok Róma-hűségét országunkban is oly buzgalommal terjesztette, hogy a jubileumi években a magyar zarándokok részére a Szent Péter-bazilika lépcsőjén külön helyet kellett fenntartani, mikor a pápa az erkélyről áldást osztott. Sajnos a török háborúk viszontagságaiban a pálos-rend magyar tartománya elvesztette vezető szerepét, s a leginkább délszláv nemzetiségű római pálosok nem gondozták a régi kegyelettel a zarándokházat, azt bérbeadták, a magyar zarándokokról nem gondoskodtak, s a török elleni küzdelemben lerongyolódott ország maga sem tudott kellőképpen érdeklődni római szentélye iránt. Újabb fejezetet nyitott a zarándokház és Szent István király kultuszának történetében XIII. Gergely pápa, aki Szántó Istvánnak a római magyar gyóntatóatyának, a Jézus-társaság kiváló tagjának indokolt kérésére a Coelius-hegyi pálos-kolostorban magyar papnevelő kollégiumot alapított (1579. február 22.), s annak javadalmazására a magyar zarándokházat is átadta összes javaival együtt. Sajnos, ezt a kollégiumot növendékek hiánya miatt már 1581-ben a virágzó Germanicumhoz kellett csatolni, s ettől kezdve viseli a kollégium a Hungaricum nevet is címében. Az alapító oklevélben a pápa a kollégiumot vezető jezsuita-rend kötelességévé teszi, hogy a szent király alapítását minden terhével együtt fenn kell tartaniok s a magyar zarándokok ellátásáról is gondoskodniok kell. A jezsuita atyák a főoltárra elhelyezték az első magyar király képét s évente az egész kollégium részvételével ünnepelték meg emlékét. A XVII. század vége felé azonban a templom már igen rozzant állapotban volt, s a kollégium vezetősége XI. Ince pápához fordult, hogy engedje meg annak lerombolását, s helyette új kápolnát akartak a szent király tiszteletére építeni, amely megörökítené «Magyarország felszabadításának csodás tényét, amely a szent király közbenjárásának és ő Szentsége bőkezűségének érdeme». A pápa azonban, talán éppen Szent István emléke iránti kegyeletből, nem adta meg beleegyezését az ősi szentély lerombolásához. Később Cseles Márton, a hazafias érzésű jezsuita, apostoli gyóntató, azzal a tervvel foglalkozott, hogy a zarándokházat a magyar hercegprímás és nádor segítségével megvásárolja a kollégiumtól s eredeti rendeltetésének visszaadja. Azonban az idők nem kedveztek ezen terve megvalósításának. 1776-ban azután, amikor VI. Pius pápa a Szent Péter-bazilika mellé sekrestye és kanonokház építését rendelte el, az ősi zarándokház és templom sem került el a bazilika környékén fekvő

egyéb épületek sorsát, s a lerombolást elrendelő pápai bulla kelte után (1776. június 20.) néhány nappal meg is kezdték az annyi magyar emlékek megszentelt falak bontását. Ez alkalommal, sajnos, a felszínre került magyar temető kövei és freskói szétszóródtak, létezésükről csak a Szent Péter-bazilika tudós történetírójának, Cancellieri Ferencnek művéből értesülünk. Megmaradt 7 oszlopa a Szent Péter-templom sekrestyéjének előcsarnokát ékesíti s így tanúskodik még mindig a kegyes király hűségéről az apostolok fejedelmének sírja közelében. VI. Pius pápa azonban meg akarta Szent István király római kultuszát tartani s bullájában elrendelte, hogy a coelius-hegyi templomban külön kápolna építtessék, amelyben a kollégium növendékei évente szeptember 2-án, az egész egyház által megtartandó ünnepen ünnepélyes misét tartsanak.

A háborút követő időkben a római Szentszék melletti királyi követség gondoskodik Szent István király ünnepének megülésétől, és pedig augusztus 20-án, Magyarország nemzeti ünnepén. Az ünnepies mise azonban nem tartható a coelius-hegyi templomban, mert az is erősen megrongált állapotban van, s mert a tiszteletére rendelt kápolnában nincs ott a magyarok kegyes királyának képe. Most folynak a tárgyalások az olasz műemlékek bizottságával a restaurálást illetően; reményünk van arra, hogy ezen alkalommal a magyar nemzet óhaja szerint a coelius-hegyi Szent István-templomban visszaadatik rendeltetésének az első magyar apostoli király emlékét hirdető kápolna is, amelyben az ő 900 éves római kultusza méltóképpen folytatódik.

Szent István római kultuszának ezen vázlatos ismertetése után térjünk vissza azon kérdés megvitatásához, vajjon az alapító király személyesen is járt-e az örök-városban?! A Bécsi Képes Krónika és nyomán Temesvári Pelbárt dicsőítő beszéde határozottan állítják, hogy István király sógorával, Henrik császárral keresztes hadat vezetett a Szentföldre s annak befejezte után Konstantinápolyba ment, ott hatalmas templomot emelt, majd onnan visszatérve, Róma felé vette útját, s ott is megépíttette védszentje tiszteletére a templomot s melléje a zarándokházat. Tudjuk ugyan, hogy a X. század végén s a XI. század első évtizedeiben több fejedelem is megfordult Rómában, hiszen a pápaság központi hatalmának emelkedése s a császár gyakori római tartózkodása nagy vonzóerővel bírt az uralkodókra is, de sem a német krónikások, akiknek pedig érdekük lett volna ilyen, kétségtelenül a császár iniciatívájának tulajdonítható fejedelmi találkozást megörökíteni, nem tesznek róla említést, sem pedig a korábbi magyar legendák, amelyek az alapítás tényét leírják és pedig elég körülményesen, nem hozakodnak elő a királyi zarándoklattal, holott az nagyban emelte volna a kép értékét, amelyet István királyról festettek. Karácsonyi János elfogadja ugyan István király római zarándoklatának valószínűségét,¹

¹ Karácsonyi: Szent István király élete 43. o. Temesvári Pelbárt von. beszédszakaszát közli H. H. F. D. I. 85. o.

de nem indokolja bővebben annak megtörténtét, csak a XIX. János pápának küldött miseruhával hozza kapcsolatba.¹ Ezt az értékes hímzésekkel díszített kazulát, mely a magyar koronázó palástnak méltó társa lehetett, IX. Szent Leó pápa a metzi Szent Arnulf kolostornak ajándékozta 1049-ben, amikor annak templomát személyesen felszentelte, s csak a francia forradalom idején pusztult el annyi más egyházi műkinccsel együtt. A miseruha pontos leírásokban fennmaradt emléke szerint dedikációval volt ellátva, amely hitelességét igazolja. Mikor, kivel küldötte le István király ezt az értékes ajándékot a pápának, nem tudjuk megállapítani, de a valószínűség amellett szól, hogy Imre királyfi halála után történt a felajánlás, amikor a legendák szerint sok kegyes ajándékkal ékesítette az egyházakat és kolostorokat. Lehet, hogy a követség, mely Montecassinóba elment, hogy onnan újabb kolostoralapításra szerzeteseket hívjon meg, útbaejtven Rómát, a szent király hódolatát ezen ajándékkal mutatta be a pápának. Nem is szükséges, hogy túlságosan elmélyedjünk annak keresésében, vajjon személyesen járt-e István király a pápánál: az elmondottakból látjuk, hogy az egyházi kapcsolat, amelyet a császár «buzdítására és beleegyezésével» az egyházalapító magyar király az apostoli Szentszékkel létesített, olyan eleven volt, hogy nyugodtan állíthatjuk azt, hogy a pápa a Szent Istvánnak adott privilégiumokban mintegy személyesen szervezte meg az esztergomi érsekséget és a püspökségeket, nevezett ki érseket és püspököket, állított apátokat a gazdagon ellátott monostorok élére, adott kiváltságokat a személyeknek és intézményeknek, hiszen István király minden megmaradt oklevelében arra találunk utalást, hogy amit tesz, azt a pápa tekintélyének és felhatalmazásának erejében rendeli. Viszont István király, ha testben nem is járt Rómában, ott élt lélekben és intézményében az apostolfejedelem sziklájához tapadva, s odatapasztva nemzetének sorsát is. Így kell értelmezni azt, hogy István király országát átadta a Szentszéknek, alázatos engedelmségben, hűséges szolgálatban. Hogy mennyire nem volt ez a függés politikai jellegű, azt maga VII. Gergely pápa tanúsította, amikor Salamon királyt megróttá, mert magát a német császár hűbéresének vallotta, s Géza királynak kinyilatkoztatta, hogy «Magyarországnak a legnemesebb országok példájára saját szabadsága állapotában kell fennállania, más ország királyának nem szabad alárendelve lennie, csakis a szent és egyetemes egyháznak, amely alattvalóit fiainak tekinti és nem szolgáinak».²

Szent István királyunk római kapcsolatai, ha mindjárt III. Ottó császár és Szent Henrik sugalmazására és segítségével alakultak is ki, első sorban egyházi jellegűek, s éppen ezért bennük és rajtuk át teljesedett ki az Isten kegyelméből való apostoli uralkodó eszménye. A mag, amelyet Ottó és Szilveszter elvetettek, olyan talajba hullott, amely nemcsak százszoros ter-

A XIX. János pápának küldött értékes miseruha leírását és történeti adatait ismerteti Czobor Béla: Egyházi szerelvények Szent

István korában c. tanulmányában. Századok, 1901. évf. 1016—1018. oo.

² Fraknói: Magyarország egyh. és pol. összekött. 23—24. oo.

mést ígért, hanem századok viharával dacoló fává is izmosodott. Az esztergomi térítő érsekséget alapító fejedelem független nemzeti királysága a szent koronában saját létének történelmi folytonosságát, elesettségekből talpraálló rugalmasságát kapta Rómától, s a keresztény állameszme megdönthetetlen bástyája lett. Osztózik az egyház sorsában: fluctuat nec mergitur.

*

Szent István egyházi kapcsolatai Velencével. — Az Adria királynője, Velence, a X. század utolsó évtizedeiben hosszas, belső nyugtalanságok szenvedéseiben megtisztulva az Orseolók nagykoncepciójú hatalmi törekvései nyomán erős lendületet vett s évszázadokra megalapította tengeri hatalmát. Ebben az időben újult meg ma is ragyogó fényében a Szent Márk-templom, amelynek mintája a konstantinápolyi Apostolok-egyháza lehetett. A hitélet és tudományosság ápolásában itt is a bencés rend apátságai jártak elül. Megalapították Szent Hilárius monostorát, majd 982-ben a Márk-templommal szembenfekvő szigeten Orseolo I. Péter doge veje, Mauroceni János épít Szent György tiszteletére újabb apátságot, amelyben ő maga és a velencei előkelőségek közül többen magukra öltötték a rend fekete kámszáját.¹

Az Orseolók politikája a szigetállam belső szervezetének kiépítése mellett a virágzó tengeri kereskedelem hathatós megvédésére törekedett. Az adriai szigeteket és a dalmát partvidéket kellett tehát biztosítaniok, s azok birtoklásáért a tengeri kalózokkal és dalmát hegyek félvad törzseivel kemény harcokat folytattak.²

III. Ottó, aki rajongó németsege ellenére oly emelkedett gondolkodással vállalta és vallotta a Róma-központtal kialakítandó szent birodalmi császárság nemzetekfeletti jellegét, Velence törekvéseit éppen olyan szívesen látta, mint a lengyel és magyar térítő érsekségre alapított nemzeti birodalmak kiképződését, mert ezzel a Balkán felől meg-megújuló bizánci előretöréstől mentesíthette a szent birodalmat s a térítést a délszláv népekre is kiterjeszthetőnek vélte. Orseolo II. Péter és III. Ottó között szívélyes baráti viszony fejlődött ki, és ennek megpecsételésére a császár személyesen is járt 996-ban Velencében³ s a doge Ottó fiának bérmaapaságát is elvállalta. 1001-ben húsvét után ismét meglátogatta a doget Velencében s onnan indult Róma és a délitáliai városok lázongó nemességének megfenyítésére. A velencei szövetség egyrészt biztonságot nyújthatott a császárnak az észak-itáliai tartományokat illetőleg, másrészt egyengethette az utat házassági tervének megvalósításához is. Ez időben küldötte ugyanis III. Ottó a

¹ Karácsonyi János: Szent Gellért csanádi püspök élete és művei. Bp. 1887. 15. o. Szent Gellért Mauroceni János kezéből vette fel a szerzetesi öltönyt, aki viszont Szent Romuald szerzetestársa volt előbb a cuxani kolostorban.

V. ö. Annales Camaldulenses. Venetiis, 1755. I. 412. o.

² Hóman—Szekfű: Magyar Történet, I. 242. o.

³ Cartellieri i. m. 222. o.

milanói püspököt Konstantinápolyba leánykérőbe.¹ Az adriai és balkáni politika tekintetében Velence és a császár egyező felfogást vallottak. Hogy azonban közös terveik valóra válhassanak, az északkeleti magyar királysággal is tartósabb kapcsolatot kellett létesíteniök. Ez annál könnyebben ment, mert III. Ottó halála után Henrik bajor herceg, Szent István sógora örökölte a császári méltóságot és az «ottói» Róma-gondolatot. Valószínűleg II. Henrik császár közvetítette Szent István nővére és Ottó doge között a házasságot, melyből 1012 táján született Péter, akit István király Szent Imre herceg halála után örökösévé szemelt ki.²

Az ilyen házasságot menyasszonykérő követjárások előzték meg, amelyekben rendszerint egyházi férfiak vitték a vezetőszerpet magasabb műveltségük és ékes beszédben való jártasságuk miatt. Feltételezhető, hogy a magyar király nővérét a lagunák városába nagyobb magyar küldöttség kísérte el, amely azután ámulva szemlélte a fejlett latin-bizánci műveltség kincseit, az egyházak szépségét és pompáját s a kolostorok körül kifejlődött egyházi és tudományos élet mélységét. Viszont a kegyes király vendégszeretete és nagylelkűsége erősen vonzotta a hazánkba özönlő velencés kalmárokat és mesterembereket, akik közül sokan letelepedtek a király városaiban. Utóbbiak főleg a templomépítéseknel tevékenykedhettek, hiszen az egykorú emlékek maradványai s a legendák lelkes leírásai a templomok ragyogó belső díszéről főként velencei hatásokra engednek következtetni. A velencei bencés apátságokból is jöttek térítő szerzetesek hozzánk, hogy a kereszténység nagy művének sikerét segítsék. Velencéből jött hazánkba a nagyműveltségű Szent Gellért, a Szent György tiszteletére emelt monostor fiatal apátja is.

Az élesszemű király felismerte Gellért apát úr kiváló lelki tulajdonságait, főleg lángbuzgalmát Krisztus országának terjesztésében: magánál marasztalta s később, 1030-ban, a marosvári püspökségre kinevezte.

Szent Gellért püspök magyarországi tartózkodása egész idejében, különösen Szent István király uralkodása alatt erős hatással volt az országos ügyek intézésére is és több ízben járhatott követségekben, amelyekről azonban feljegyzés nem maradt ránk. Az akkori szokás szerint bizonyára élénk érintkezést tartott fenn első apátságával, a Szent György-monostorral, s valószínűleg többször látta magánál vendégül volt szerzetes-társait is. Egyik olaszországi küldetését, Szent István bizalmának ékes tanúságát, megörökítette a történelem a ravennai magyar zarándokház alapításával kapcsolatban.³

¹ Cartellieri i. m. 258. o.

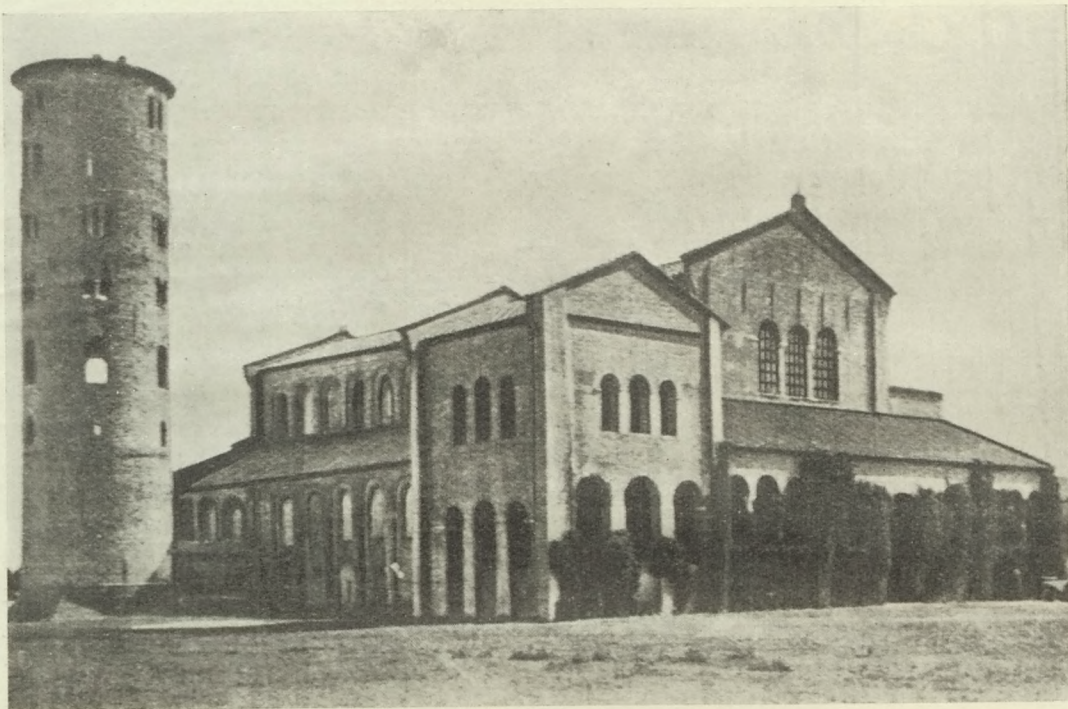
² Hóman—Szekfű: Magyar Történet, I. 242. o. Orseolo Ottó doge 1010-ben 18 éves korában vette nőül Szent István nővérét. V. ö. Andrea Navigiero: Storia della repubblica Veneziana. Közli Muratori: Rerum Italicarum Scriptores. Mediolani. XXIII. 958. o. A magyar királyleány szépségéről és kedvességéről ír

Andreae Danduli Chronicon. Közölve Muratori: R. I. SS. XII. 235. o.

³ Karácsonyi: Szent Gellért, 129—131. oo. Itt említi a tudós szerző, hogy Szent Gellért Ravennából Velencébe és Verónába is ellátogatott, amit talán Péter herceg trónöröklésével is összefüggésbe hozhatunk.

A ravennai magyar zarándokház. — Ravenna városa a magyar királyság megalapítása idején fontos szerepet játszott a császárság és a pápaság történetében. Aurillac-i Gerbert 998-ban ravennai érsek lett s onnan lépett Péter trónjára. Rövid érseksége alatt kemény kézzel látott hozzá, hogy az egyházjogi téren rendet teremtsen, s a várost, amelyet Romuald, a camalduliak nagynevű alapítója példájával és imádságaival megszentelt, régi fényébe visszaállítsa. A bizánci exarchák székhelye most az új értel-

A ravennai Szent Apollinaris-templom.

mezésben kialakuló nyugoti császárság egyik legfontosabb fellegvára lett, hol atyja példájára III. Ottó is szívesen időzött. A város a pápaság tulajdonában volt, az érsek kormányozta, és mellette, római mintára, patriciusok alkották a város kormányzó-tanácsát. II. Henrik császár alatt, aki hűségesen folytatta elődjének birodalmi politikáját, Ravenna még tartotta fontos és díszes pozícióját, de II. Konrád császár, aki István királlyal is ellenséges viszonyban állott, s elfeledve a magyar királyság alapításának «ottói» célkitűzéseit, igényt formált a politikai főhatóságra hazánk felett, Ravennával is ellentétbe jutott.¹ Szent Gellért írja *Deliberatio* című művében, hogy a «dicső Ravenna és a boldog Velence, amelyek sohasem

¹ Cartellieri i. m. 246., 257., 348. oo.

tűrték Isten ellenségeit, most nyomorultak...».¹ István király Konrád uralkodása alatt 1030 után Gellért püspök tanácsára ravennai területen, nem a városban, hanem a S. Lorenzo in Vado Rondino község közelében már előbb épült San Pietro in Vincoli-templom mellé kolostort épített s azt gazdagon ellátta a szükségesekkel, hogy a szerzetesek a magyar zarándokokat és a király követeit megvendégelhessék. A ravennai zarándokház különösen nagyjelentőségű lehetett azokban az időkben, hiszen az Itáliába tartó magyarok a dalmát tengerparton szállottak hajókra s Ravennában értek először újra szárazföldre. Hieronimus Rubeus ravennai történetében kiemeli, hogy nagy volt a magyarok száma, akik évente Rómába jöttek az apostoli küszöb látogatására és megcsodálására, s hogy ez így volt még az ő elei alatt is, akik őket Ravennán átmenni s az itteni szent helyeket és ereklyéket tisztelni látták.² Átírásokban fennmaradt az alapító levél is,³ amelyet érdekessége miatt teljes egészében ismertetek: «István, Isten kegyelméből a magyarok királya a tiszteletreméltó férfiaknak, az apátoknak és Vasas Szent Péter konventjének, — amely ravennai területen fekszik, — s utódjaiknak, mindenkorra! Minthogy azon Urunk megvilágosító kegyelméből, aki megvilágosít minden embert, aki e világra jön, a Ti fentemlített kolostorotokat a mi segítségünkkel a tiszteletreméltó marosi püspöknek, Gellértnek tanácsára, Romanussal, a nemes férfiúval, Ravenna hercegével együttesen felépítettük, s az említett Gellért által saját kezeivel s a római egyház tekintélyével felszenteltettük, éppen azért illendőnek látjuk azt királyi bőkezűséggel ellátni és rólatok és utódaitokról gondoskodni, hogy ugyanazon kolostorban szolgálatot tehessetek és a magyar zarándokokat és a mi követeinket szeretettel megvendégelhessétek. Éppen azért önkényt és királyi bőkezűséggel nektek és utódaitoknak, a mi és rokonaink, az elődök és utódok lelkiüdvéért egyaránt, hogy Isten és Szent Péter, az Úr apostola bennünket minden bűn kötelékétől megszabadítson, átengedünk és ajándékozunk mindenkorra 25 színezüst márkát kincstárunkból, amelyet vagy magatok, vagy küldöttetek átvehet, s ezenfelül az útiköltség is megtérítetik. Ezen évi alamizsna a templom javítására fordíttassék, a főlöslég ruháitokra. De mi és utódaink legyünk mindenkor imáitokba ajánlva. Azt is királyi tekintélyünkkel rendeljük, s kijelentjük, hogy sem magunk a fentmondottakkal ellentétbe nem kerülünk, de utódaink sem, és senki kamarás vagy tanácsos ilyesmit magának megengedni ne merészeljen».

Az alapítólevél hitelességét Karácsonyi is elfogadja,⁴ s Szent Gellért-ről írt művében ebből nemcsak a marosvári püspöknek a zarándokok iránt érzett szíves jószágára von le következtetést, hanem arra is, hogy István király élete utolsó szakaszában is mily megértéssel követte tanácsát,

¹ Karácsonyi: Szent Gellért, 195. o.

² Acta Sanctorum. (Bollandisták) Antwerpiae, 1746. Szeptember. I. 531. o.

³ G. Fejér: Codex Diplomaticus Hung. Budae, 1829. I. 331. o.

⁴ Karácsonyi: Szent Gellért, 130—131. oo. és Karácsonyi: Szent István, 43. o. V. ö. még Fraknói: Magyarország egyh. és pol. összekött. 17—18. oo.

amikor Rómába zarándokló alattvalói és főleg követei ellátásáról kívánt gondoskodni.

Az apátság és a zarándokház további sorsáról a camaldoli rend évkönyvei tájékoztatnak bennünket. A ravennai érsekek és helyi hatalmasságok gazdag adományokkal gyarapították a magyar királynak alapítását, de a feljegyzések arról is tájékoztatnak bennünket, hogy a belső háborúságok temérdek kárt okoztak benne. 1178-ban bizonyos János herceg örökösei csak-

A ravennai Szent Apollinaris-templom belseje.

nem teljesen elpusztították, de 1181-ből datált adománylevélben III. Lucius pápa már ismét megerősíti elődjei által adott kiváltságaiban, s az immunitásjogban is, amelyet Romanus ravennai herceg biztosított számára.¹ A magyar királyok nem feledkeztek meg Szent István alapításáról, amely továbbra is gondoskodott a magyar zarándokok és követek megvendégléséről. Ezt igazolja IV. Béla királynak kiváltságlevele, amelyben atyjának, Endrének aranypecséttel ellátott oklevelében tett adományait megerősíti és azon újabb kiváltsággal gyarapítja, hogy a Szent István király által rendelt évi 25 ezüst márkát az apát, vagy küldöttje utólag is felveheti a királyi kincstárból, ha valamelyik évben az évi összeg átvétele elmaradt volna akadá-

¹ Annales Camaldulenses, IV. 97. o.

lyoztatásuk miatt.¹ 1284-től kezdve a camaldoliak veszik át az apátságot.² A XV. század vége táján a camaldoliak megfogyatkozása miatt az apátság commendává alakul át, s a lelkipásztori teendőket a San Lorenzo in Vado Rondino község plébániája látja el. A trienti zsinat után a lelkipásztori munka átszervezése folytán ez az állapot állandósult: a San Pietro in Vincoli-apátság elvesztette önállóságát s ezzel a magyar királyok által kívánt rendeltetését is. A zarándokok inkább Ravennában magában kerestek maguknak szállást.³ 1735-ben az apátság neve egyszerűen átruháztatik a San Lorenzo-plébániára, és ettől fogva az apátsági templom és épületek a gondozatlanság miatt pusztulásnak indulnak. 1814-ben a romokban álló épületeket az olasz kormány eladta magánosoknak, akik azt lerombolták, s a templomból is csak a középső hajó maradt meg erősen megromgálódott állapotban, úgy hogy 1852-ben már ezt is profán célokra építették át. Ma már csak a Szent Lőrinc-templomra átruházott névben él a magyar zarándokház és templom emléke.⁴

A montecassinói jogközösség. — A magyar nemzet megtérítése csaknem teljes egészében Szent Benedek kitűnő fegyelemben nevelt fiai apostoli lángbuzgalmának köszönhető. A reformszellem, amelyből a mártírságig fokozódó térítési vágy magyarázható, Clunyben lángolt fel⁵ s onnan is felkereste több apát és szerzetes Szent István királynak messze földön ismeretes, mélységes kereszténységgel telített udvarát, hogy tanácsaikkal és buzdításaikkal segítsék a nemzet egyetemére kiterjesztett térítési munkát. A kereszténység elterjesztésének és intézményes megszilárdításának munkásai azonban mégis inkább a közvetve, vagy közvetlenül Rómából és az olasz földről kikerülő — bár különböző nemzetiségű — bencések voltak, akik a kegyes király hívására, vagy marasztalására hazánk területén apátságokat alapítottak, s azokat az imádság és munka jegyében a keresztény műveltség gócpontjaivá is tették.⁶ Ismeretes a magyar térítést végző bencések kapcsolata a római Szent Elek és Bonifác-kolostorral; a Szent Adalbert vértanúhalála után hozzánk költözött brewnowi szerzetesek az aventinusi híres apátságban nyerték szerzetesi kiképzésüket, vagy legalább is bizonyos ideig ott tartózkodtak. Szent Adalbert először a montecassinói monostorba kért felvételt és csak az ott időközben kitört zavarok idején cserélte fel azt az aventinushegyi apátsággal, amelynek apátja a nagytekintélyű Leó volt, akit francia követsége idején helyettesített is.⁷ Ez az

¹ Annales Cam. IV. 331. o.

² Ann. Cam. V. 164., 167., 180., 219. oo.

³ Madonna del Fuoco. Forli, 1919. évf. 89. o.

⁴ Antonio Tarlazzi: Memorie Sacre di Ravenna. Ravenna, 1852. 383—385. oo.

⁵ Galla Ferenc i. m. 18. o.

⁶ A pannonthalmi Szent Benedek-rend története. Bp. I. 5. o.

⁷ U. o. I. 62. o. és Galla i. m. 47. o. A montecassinói anyaapátság a clunyi reform külsőségeit nem fogadta el, s a német apátságok ilyen irányú kérdésére is azzal felelt, hogy elég, ha Szent Benedek reguláit szigorúan meg-

tartják. A monostor belső életében, szellemében azonban erősen érvényesült a reform különösen a XI. század derekán. Az apátok nem tudták ugyan magukat a császárok és helyi hatalmasságok harcaitól távoltartani, de talán éppen az ezzel szemben fellépő visszahatás segített a tisztulási folyamathoz. Szent Odiló a hírneves clunyi apát is, mikor II. Henriket a koronázásra Rómába kísérte, ellátogatott Montecassinóba, s annak apátját mint Szent Benedek vikáriusát és minden apátok apátját tisztelte. V. ö. D. Luigi Tosti: Storia della Badia di Montecassino, Roma, 1888. I. 135. o.

apátság valószínűleg közvetlenebb kapcsolatban állott a monostorral s így Monteassino nagy kiváltságainak is részese lehetett. Annál inkább feltehetjük ezt, mert tudjuk, hogy III. Ottó császár a kolostorral élénk összekötést tartott fenn s így számára készségesen biztosította a pápánál a legnagyobb kiváltságokat. Szent Adalbert brewnowi szerzetesei, akik a pannonhalmi apátságot alapították, Rómából ismerték tehát a montecassinói jogközösséget s annak kiterjesztését a kegyes királynál saját apátságukra is kérhették.¹ A pannonhalmi alapítólevél körüli vitából eléggé ismeretes ezen jogközösség lényege: a privilégiumok sorozata, amely a magyarországi legtekintélyesebb bencés apátságot alapításának pillanatában a Szent Benedek élete és szerzetalapításával kiemelkedő montecassinói apátság rangjára emelte. Az alapítólevél nagy körültekintéssel megfogalmazott szövege, a kiváltságok taxatív felsorolása s a privilégiumokat védő intézkedések arra engednek következtetni, hogy a kegyes király nemcsak valami egészen különleges jogi helyzettel akarta a pannonhalmi monostort kitüntetni, hanem arra is gondolt, hogy — amint a következő idők története igazolta is, — az ilyen privilegizált helyzet surlódásokra és féltékenykedésekre adhat alkalmat, tehát indokolni, biztosítani is kell azt. Nincs kizárva, — bár nyomát nem találjuk írott forrásokban, — hogy a koronakérő követség valamelyik bencés tagja (esetleg Anasztáz) Montecassinóban is járt s ott a helyszínen gyűjtötte össze az akkor birtokolt kiváltságok jegyzékét, amint későbbi időkben is odaküldöttek követeket a pannonhalmi apátok, hogy a jogközösség fejlődéséről tájékozódást szerezzenek és a pannonhalmi jogokat István király alapító okmányára hivatkozva tovább bővítsék. Maga István király személyes kapcsolatba is lépett az ősi apátsággal, mert Leó ostiai bíboros krónikájában említést tesz egy követségről, amely Szent Benedek sírjára aranykeresztet hozott ajándékba s szerzeteseket kért újabb monostor alapítására. Időpont és nevek tekintetében a krónika nem egészen pontos, de maga a tény nem lehet kétséges, hiszen ilyen értékes ajándék — mint a Gizella királynő által édesanyja sírjára küldött kereszt is mutatja, — bizonyára felirattal, ajánlással volt ellátva. Az aranykereszt István királynak a nagy rendalapító emléke iránti tiszteletén kívül a montecassinói jogközösségnek jelképe is lehetett. A monostoralapításra kiküldött szerzetesek István király halála után érkeztek csak Magyarországra s éppen ezért céljukat megvalósítani nem tudták. A krónika szerint azonban a kegyes király utóda (akit Salamonnak, István fiának nevez felületesen) jól bánt a küldöttséggel és gazdagon megajándékozva

¹ A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. I. 62. és köv. oo. A montecassinói jogközösség sarkalatos pontjairól v. ö. u. o. 135. és köv. oo. A montecassinói anyamonostor ősi privilégiumai a császárok és pápák részéről a XI. század elején egészen különös megbecsülést élveztek. II. Henrik VIII. Benedek pápához írt levelében a montecassinói apátságot a császári kamara tartozékának jelenti ki. Hang-

súlyozza, hogy ez az apátság méltóság tekintetében azonnal a római püspöki szék után következik, apátját csak a pápa szentelheti fel. A privilégiumokat tehát a császári kegyuraság alapján részesíti fokozottabb jogvédelemben. V. ö. Tosti i. m. I. 127. o. Per analogiam így magyarázhatjuk a királyi alapítású pannonhalmi főapátság különleges kiváltságait is.

bocsátotta vissza a szerzeteseket Montecassinóba.¹ Ha egyes tudósok véleménye szerint ez a követjárás nem is Szent István idejében, hanem valamivel későbbben történt volna, akkor is tanúskodik a krónikás arról, hogy a pannonthalmi privilégiumokat montecassinói mintára meghatározó szent király az ősi apátsággal emlékezetes összeköttetésben állott.

A konstantinápolyi és jeruzsálemi magyar zarándokházak és templomok. — A keletrómai birodalom trónján Szent István király korában II. Baziliosz császár ült (976—1025), aki a római-német császári házzal minden politikai súrlódást kerülve, egész figyelmét a bizánci császárság fenyegetett határainak biztosítására fordította.² Bölcs uralkodó és kemény katona volt ez a császár, tehát belátta, hogy birodalma belső erejét és katonai hatalmát nem szabad a keleti és nyugati egyház között Photius elszakadása által kiélezett ellentétekkel gyengíteni, s igyekezett a pápasággal a Bölcs Leó által helyreállított uniót fenntartani. Mikor Szent István a kereszténységet intézményesen megszervezte és országát a szent korona egységében királlyá tette, a konstantinápolyi patriarchatus térítői és szervezői tevékenysége nyugot felé teljesen erőtlenné mutatkozott, mert a bolgárok és besenyők ellen folytatott szívós harcokban szó sem lehetett ilyen békés berendezkedő munkáról. Magyarország keleti és déli részein maradtak ugyan bizánci eredetű egyházi intézmények, de a közlekedési nehézségek miatt ezek is elvesztették összeköttetéseiket a keleti patriarchatussal s lassankint felszívódtak a latin szertartású egyházba. István király akkor sem nyomta el ezeket erőszakkal, amikor a lázadó Ajtony leveretése után megalapította a csanádi püspökséget,³ de nem is erősítette meg őket, hiszen szívvel-lélekkel a latin keresztény kultúra híve volt. A bizánci császárral a magyar apostoli király fegyvertársi viszonyban is állott, mert a bolgárok és besenyők közös ellenségnek bizonyultak. Egy belga krónika a váradi püspök előadása alapján megemlíti, hogy Szent

¹ *Chronicon antiquum S. Monasterii Casinensis.* Neapoli, 1616. 296. o. Leo Marsicanus montecassinói szerzetes, később ostiai biboros ebben a krónikában a következőképpen írja le a montecassinói követküldést: *Huius abbatis tempore sanctae memoriae Stephanus Hungariae rex, qui gente sua ad Christi fidem conversa, multis post mortem virtutibus claruit auream crucem valde pulchram Sancto Patri Benedicto direxit, multis efflagitans abbatem precibus, ut de fratribus loci huius aliquot sibi ad monasterium in illis partibus ordinandum mittere non differret. Ad quem cum abbas nequaquam negligens, duos de prioribus huius monasterii fratribus transmisisset, iam eo defuncto Salamon filius ejus, qui in regno illi successerat honorifice nimis eos recepit et quinque pluvialibus optimis cum aliis non paucis donis illos remunerans ad abbatem remisit.* Tosti (i. m. I. 222. o.) korigálja történelmi művében Leo krónikájának elírását és helyesen Pétert mondja Szent István utódjának, aki a megkésve érkezett montecas-

sinói szerzeteseket ajándékokkal elhalmozta. Ugyancsak Tostinál (i. m. I. 125. o.) olvassuk, hogy Henrik császár, Szent István sógora 1022 táján Szent Benedek apátúr sírjánál csodálatosan meggyógyult súlyos bajából, s tanúságot tett, hogy a rendalapító hamvai valóban ott nyugosznak. Ennek az eseménynek híre jutott el Szent Istvánhoz, s ez indíthatta őt arra, hogy a szent rendalapító sírjára értékes aranykeresztet küldjön.

² Baziliosz császár hatalmas történelmi egyéniségéről és uralkodásáról kitűnő jellemzést ad *The Cambridge Medieval History*. IV. k. 91. és köv. oo.

³ Szent István a marosvári görög apátot és szerzeteseit Csanád ispán oroszlanosi monostorába telepítette át. L. Karácsonyi: Szent Gellért 190. o. Nem lehetetlen, hogy ott a görög szerzetesek együtt éltek azután a latin szertartásúakkal, mint azon időkben ez Itáliában is, pl. a Szent Elek és Bonifác-kolostorban, Rómában is szokásban volt.

István a bizánci császár oldalán harcolt a bolgárok ellen, s a győzelem után nem vett részt a zsákmányolásban, hanem csak Szent György egyházának ereklyéit vette magához s azokat élete végéig nagy tiszteletben tartotta.¹ Ez a győzelem, amelyet 1018-ra tehetünk, nagy fontossággal bírt a későbbi szentföldi zarándoklatok szempontjából. Magyarország ugyanis keresztény civilizációjával, belső rendjével már előbb biztonságos átvonulási utat nyújtott a nyugati zarándokoknak, akik nem győzték magasztalni a magyar király és nemzet vendégszeretetét,² de a keresztes csapatok csak azután folytathatták útjukat biztonságosan a Balkánon át, mikor a bolgárokat a bizánciak a magyar király segítségével legyőzték s ekként az útvonalat Konstantinápolyig meghosszabbították. István király és a megtért magyarok lelkét magával ragadta a szentföldi zarándokok buzgósa, s bizonyára sok magyar hívő is csatlakozott az átvonuló csapatokhoz. Temesvári Pelbárt Szent Istvánról írt dicsőítő beszédében elmondja, hogy a király szintén fogadalmat tett ilyen zarándokút vállalására, azonban egy ideig azt teljesíteni nem tudta. Csak később sógorával, Henrik császárral együtt vállalt büntetőexpedíciót a szaracénok ellen, akiket le is győzött, s a zsákmányból Jeruzsálemben és Konstantinápolyban templomot és zarándokházat épített.³ Történelmi hitelességgel bíró forrásaink ilyen keresztes háborúról sem István királlyal, sem Henrik császárral kapcsolatosan nem tudnak, de arról tanúskodnak, hogy Szent István a magyar zarándokok ellátásának biztosítására kelet felé is épített templomokkal egybekötött zarándokházakat, még pedig Konstantinápolyban és Jeruzsálemben, amelyek alapítását és szükséges javakkal való ellátását a későbbi legendás hiedelem csak gazdag harci zsákmány felhasználásával tartotta megindokolhatónak. S talán lényegében igaz is lehetett ez a feltevés, ha feltételezzük, hogy a fentebb idézett, bolgárok elleni harcban a bizánci császár a szokás szerint átengedhette a segítő kezet nyújtó magyar fejedelemnek a zsákmány egy részét, s az ebből építette fel Jeruzsálemben és a királyi városban, Konstantinápolyban a templomot és zarándokházat, amelyről a Nagy Legenda (IV. fejezetében) és Hartvik (a VII. fejezetben) egybehangzóan, szinte költőien írnak.⁴ Annál feltűnőbb, hogy a görög krónikások nem tesznek említést ezekről az alapításokról, amelyek a magyarság emlékezetében oly élénken fennmaradtak. Lehet, hogy a XI. század derekán újból fellángoló szakadár mozgalom nyomta el az alapító emlékét, mert bizonyára latin szertartású papok vezetésére voltak a templomok bízva. Az sem lehetetlen, hogy Konstantinápolyban csaknem egy századdal

¹ A bolgárok ellen Szent István segítette a bizánci császárt (1018 táján), de mint egy belga krónikás közli, a győzelmet követő zsákmányolásban nem vett részt, csak ereklyéket vett magához, melyeket élete végeig tiszteletben tartott. Nem lehetetlen azonban, hogy a hadisarcból reá eső részből építette a konstantinápolyi magyar intézményeket. V. ö. Karacsonyi: Szent István 22. o.

² Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Bp. 1899. I. 62. o.

³ H. H. F. D. I. 84. o.

⁴ «Magát a királyi várost, Konstantinápolyt sem hagyta jótéteményei ajándékainak híjával. Melyet csodálatos mivű szentegyházzal és minden hozzátartozó szükségeseikkel megajándékozott.» L. H. H. F. D. I. 20. és 50. oo.

később Szent László királyunk leánya, Piroska-Irene, II. Komnen János császár jámbor hitvese az általa alapított Pantokrator templom- és zárda-komplexumba építette be István király építményeit, s így az aulikus írók minden dicséretet reá halmoztak, elhallgatva Szent István érdemeit.¹ A ma Kilisse Dsaminak nevezett hármastemplom közül az északi rész feltétlenül régibb eredetű, mint a középső sírkápolna és a hozzácsatlakozó Pantokrator templom, amelyek elvitathatatlanul Piroska-Iréne császárnő korának alkotásai.²

A konstantinápolyi templom és a hozzátartozó intézmények (éppúgy, mint a ravennai-római viszonylatban Vasas Szent Péter-apátság és zárándokház) átmeneti állomást képeztek csupán a zárándokok befogadására, akik a szent király népéből a Krisztus urunk emberi életével és megváltó halálával megszentelt Jeruzsálembe tartottak, hogy ott kegyeletüket lerójják és penitenciát tartsanak. A nyugati kereszténység, amelybe most már a magyar nép is belegyökerezett, éppen Szent István korában különösen élénk érdeklődéssel fordult a Szentföld felé, amelyet a mohamedánok tartottak elfoglalva, s a Szent Sír templomának 1009-ben történt lerombolásával megszenstelenítettek. A keresztény népek mély megdöbbenéssel vették ennek a pusztító fanatizmusnak a hírért, s csak annál nagyobb vágy kelt mindenütt a buzgó lelkekben, hogy mint Temesvári Pelbárt azt István királyra vonatkoztatva mondja, «ahol Jézus Urunk piros vére kiontatott, ott ontassék ki az ő vérük is». Az amalfi kereskedők is, akik az egyiptomi kalifával továbbra is fenntartották a kereskedelmi viszonyt, — ami abban az időben diplomáciai összeköttetést is jelentett — csak hosszas tárgyalások után bírták a kalifát rábeszélni, hogy engedje meg a templom újjáépítését, amiben a bizánciak szíriai hadműveletei is támogatták őket a belső viszályok mellett, s 1020 körül nemcsak az elpusztított Szent Sír-templom épült fel újra, de egyéb egyházak is, mellettük megtelepített férfi és női szerzetesházakkal, amelyek a zárándokok ellátásáról gondoskodtak.³

Szent István király, aki a nyugati keresztény zárándokcsapatokat oly szívélyesen fogadta országában s oly buzgalommal karolt fel minden egyetemes keresztény ügyet, bizonyára nem akart elmaradni áldozatkészségben és nagylelkűségben, amikor ilyen magas os ügyekről volt szó, s bár maga nem kelhetett zárándokútra, ajándékokat küldött kegyeletere tanúsítására, s megépíttette a legendákban és Hartvik püspök életírásában egyaránt felmentett zárándokházat Jeruzsálemben, s azt gazdagon ellátta a szükségességekkel.⁴ Annál inkább elfogadhatjuk ezen alapítás hitelességét, mert tudjuk, hogy Szent Gellért az ő hűséges munkatársa, milyen makacsul ragaszkodott ahhoz, hogy zárándokútját, amelynek végén úgy, mint atyja egykor, ő is a vértanúhalált várta, tovább folytathassa Magyarországról. Ha tehát arról

¹ Joannes Kinnamos: Epitome. Bonn, 1836. 10. o.

² Alexander van Millingen: Byzantine Churches in Constantinople, their history and

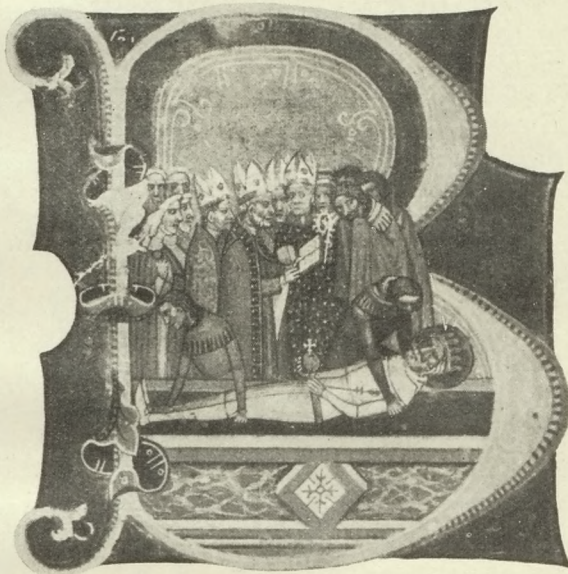
architecture. London, 1912. 219—243. oo. és 334. o.

³ H. H. F. D. I. 174. o.

⁴ H. H. F. D. I. 5., 20., 49., oo.

a szent király kérésére és a magyarok megtérítésére átváltott buzgalomból lemondott, valószínűnek kell tartanunk, hogy mindent megtett, hogy a király és nemzet figyelmét a Szentföldre irányítsa s így az újonnan megtért magyarság javára az Úr Jézus földi vándorlásának és üdvözítő szenvedésének szent helyeiért való lelkesedést gyümölcsöztesse. A kisebb Legenda szerint a kegyes király apácákra bízta a zarándokház gondozását, azonban inkább adhatunk hitelt a nagyobb Legendának és Hartviknak, akik férfiszerezteseket említenek s részletesen elmondják, hogy fenntartásukra földeket és szőlőket is vásárolt, amelyek a mindennapi életre szükségességekkel ellátták őket. Hogy egy későbbi adat szerint Petronilla nevű magyar asszony bőkezűségéből újra kellett alapítani ezt a zarándokházat, azt megérthetjük a nélkül, hogy a szent király alapítását tagadnánk. A mohamedán uralom türelmessége ugyanis csak addig tartott, amíg a bizánci nyomás fenyegette azt, s amint kissé erőre kapott, azonnal zaklatta és pusztította ismételten a kereszténység alapítványait. Abból is, hogy egy 1262-ben kelt pápai okmányban azt olvassuk,¹ hogy II. Géza királyunk Istennek, a Boldogságos Szűznek és Szent István királynak tiszteletére részben saját, részben a magyar előkelőségek adományai-
ból templomot és zarándokházat épített, inkább arra kell következtetnünk, hogy a szent király elpusztult intézményének felújításáról volt szó, semminthogy fel-

Szent István király temetése.

tételezzük, hogy a korábban keletkezett legendákban is leírt szentistváni alapítás a valóságban meg nem történt, hanem csak túlbúzgó hagyománygyűjtők állítása, hogy így későbbi királyok és jámbor magyar előkelőségek érdemeit is neki tulajdonítván, alakja annál dicsőségesebben álljon a nemzet előtt. Kétségtelen, hogy külföldi krónikákban sem a konstantinápolyi, sem a jeruzsálemi alapításokról nem találunk említést; ebből azonban nem következik, hogy saját forrásaink súlyát lebecsüljük, különösen, ha megfontoljuk, hogy a Szentföld iránti általános érdeklődés mily közvetlenül hatott a nagy király penitenciás lelkiületére.

*

¹ H. H. F. D. I. 175. o.

Szent István egyházi kapcsolatai Rómával, a pápaság székhelyével, a kereszténység nagy lelki birodalmának központjával, s ehhez csatlakozóan Velencével, Péter király és Szent Gellért hazájával, továbbá a kincses Ravennával, Róma keleti kapujával és Montecassinóval, a térítő Szent Benedek-rend bölcsőjével a magyar nemzet egyházi berendezkedéséhez nemcsak a lendületes és mélyreható kezdő energiát szolgáltatták, hanem hosszú évszázadokra is biztosították az egyetemes egyház kifogyhatatlan erőforrásait a latin-keresztény nyugat védbástyáját képező nemzet erkölcsi alapja számára. Felbecsülhetetlen az a lelki és kulturális haszon is, amellyel a magyar nép a megváltás drámájának színhelyén, Jeruzsálemben, s az átmeneti állomáson, Konstantinápolyban létesített intézmények nyomán, különösen a keresztesháborúk idején gazdagodott.

Igazat kell adnunk a legendák íróinak, akik a szent király alapításairól közölt adatok előtt róla ezt a dicséretet mondják : Olvassuk egyebek között a proféciában az apostolokról írva, hogy mind e földre kiment az ő hangjuk. Bizonyossággal bizonyos, hogy ezek nemcsak a tizenkettőről mondattak, hanem mindenekről, akiket Isten az Evangélium hirdetésére kiküldött, akiknek hite és beszédei és erényei által gyarapodást nyert az Egyház, akik között eme mindeneknek keresztényebb királya, miképpen tartatik, nem a kisebbek közül való volt ; az ő jóakarátjának és cselekedeteinek híre, amelyet maga birodalmában az egyházak építésében gyakorolt, messze-
fekvő és felette híres földeket betöltött . . .

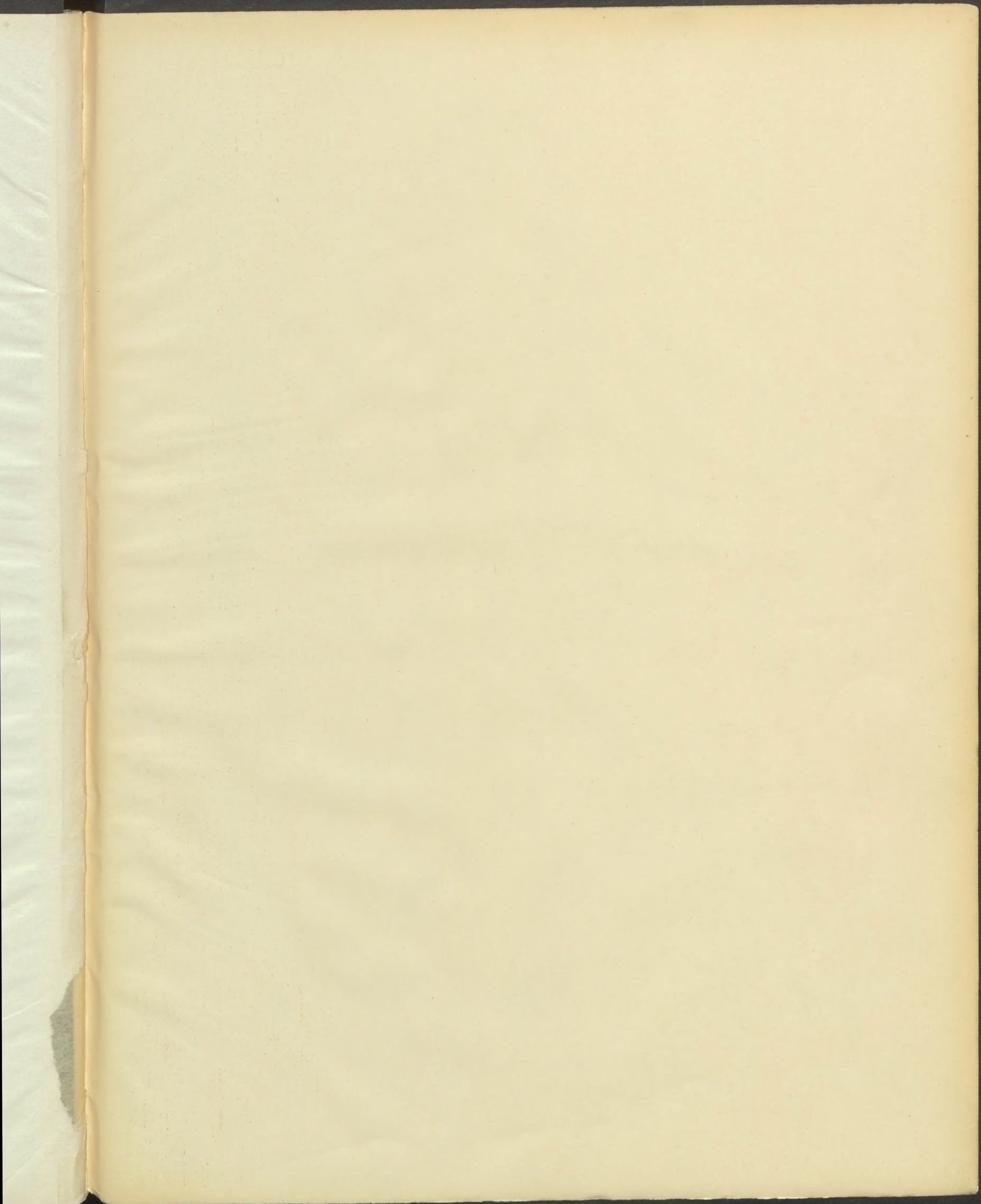

Különlenyomat a Szent István Emlékkönyvből.

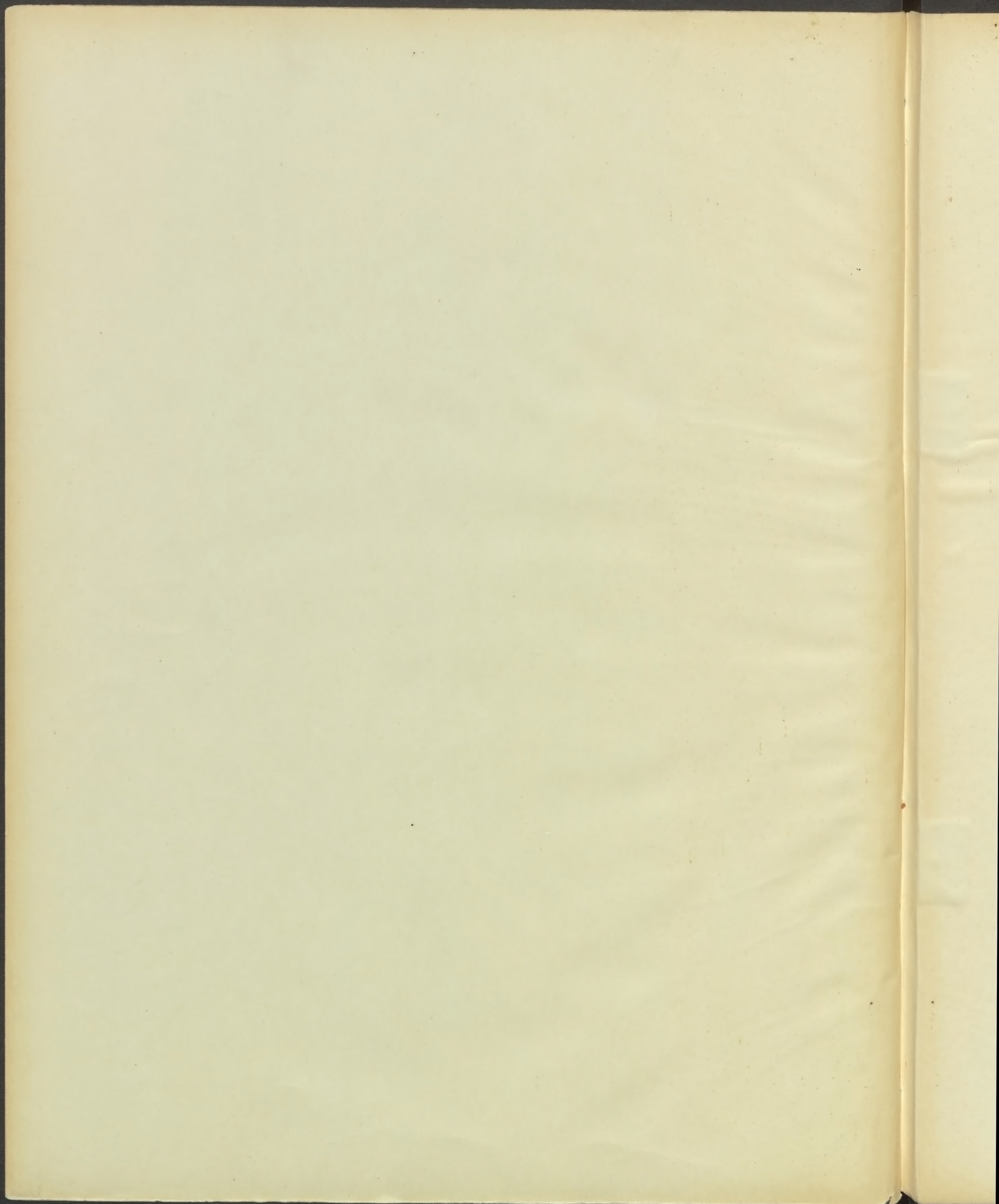
A kiadásért felelős: GOMBOS F. ALBIN szerkesztőségi előadó. — Franklin-Társulat nyomdája.

1939 FEB. - 1.

